

Bogdan Walczak*

Codziennność w *Trylogii* a w *Krzyżakach*

Codziennność w *Trylogii* przedstawia się zupełnie inaczej niż w *Krzyżakach*. W artykule o ograniczonej objętości nie jest możliwe w pełni wyczerpujące i satysfakcjonujące czytelnika wyegzemplifikowanie tej tezy. Dlatego musimy się tu ograniczyć do wybranych najogólniejszych kwestii.

Najszerzej rzecz ujmując, inność obrazu codzienności w *Trylogii* i w *Krzyżakach* ma swoje źródło w inności przyjętej w obu wypadkach przez Sienkiewicza konwencji powieściowej. Pozostając z całym należnym szacunkiem dla plejady znakomitych badaczy literaturoznawców, jak Tadeusz Bujnicki, Lech Ludorowski czy Bogdan Mazan, którzy w swoich znakomitych pracach wyjaśnili niejedyn fundamentalny fenomen geniuszu pisarskiego Henryka Sienkiewicza, osobiście za najbardziej instruktywne dla zwykłego czytelnika powieści historycznych autora *Trylogii* oraz dla badacza ich języka ze stanowiska lingwistycznego uważam to, co o *Trylogii* i *Krzyżakach* napisał Zygmunt Szweykowski (Szweykowski 1961), a na co już wcześniej mimochodem zwrócił uwagę Kazimierz Wyka (Wyka 1946). Chodzi o to, że o ile w *Trylogii* przeważa ujęcie baśniowo-legendowe, o tyle w *Krzyżakach* dominuje konwencja powieści realistycznej (nawet z pewnymi elementami naturalizmu).

Nie znaczy to oczywiście, że w *Trylogii* nie ma elementów realistycznie potraktowanej codzienności XVII wieku. Zwróćmy uwagę, jak realistycznie, z należytą troską pisarską poświęconą temu, co się będzie jeść i skąd się wzięło to, co się będzie jeść, zaczyna się *Ogniem i mieczem* – sceną noclegu nad Omelniczkim:

Tymczasem dwaj pachołkowie zajęli się przyrządzaniem wieszery. Położono na ogniu gotowe ćwierci baranie; zdjęto też z koni kilka dropiów upolowanych w czasie dnia, kilka pardew i jednego suhaka, którego pachoł wnet zaczął obłupywać ze skóry (OM I 7)¹.

---

* nataha@amu.edu.pl, prof. dr hab., Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, ul. Teatralna 25, 66-400 Gorzów Wielkopolski.

¹ Cytaty z powieści Henryka Sienkiewicza (zob. Wykaz skrótów) lokalizuję w tekście pracy; liczba rzymska oznacza tom, łacińska stronę.

Przypomnijmy też jednak, że scena noclegu nad Omelniczkim kończy się wyraźnie już baśniową kreacją Chmielnickiego i związanych z nim wydarzeń. Baśniowo wystylizowane są też: opis Czehryna, spotkania Skrzetuskiego z kniaziówną Heleną, noclegu w Rozłogach itd. Do realistycznych elementów codzienności zaliczyłbym to, że w trakcie powtórnego pobytu namiestnika w Czehrynie „Pan Skrzetuski poszedł do kościoła, pan Zaćwilichowski do cerkwi, a pan Zagłoba do Dopuła w Dzwoniecki Kąt” (to znaczy do karczmy) (OM I 106), a wcześniej także „żołnierską” książkę do nabożeństwa Longinusa Podbiپیęty, w której obok modlitw były „[...] rozmaite *instructiones militares* [...]” (OM I 35) w rodzaju: „Pytanie: Dlaczego jazda wołoska zowie się lekką? Odpowiedź: Bo lekko ucieka. Amen” (OM I 35).

Jednak w miarę rozwoju akcji powieści coraz wyraźniej dominują w niej wątki baśniowe i coraz rzadziej pojawiają się elementy codzienności (a więc zwyczajności), jak na przykład w czasie obrony Zbaraża, gdy po wyczynie Podbiپیęty (ścięciu trzech głów jednym uderzeniem miecza) starosta krasnostawski, Marek Sobieski, zaprosił czwórkę bohaterów (też zresztą, jak Chmielnicki czy Bohun z jednej, a książę Jeremi z drugiej strony, wystylizowanych wyraźnie baśniowo) na wódkę i gdy „[...] przodem pobiegł pan Stępowski i tak się uwinął, że kilka sucharów i kilka kawałków koniny znalazło się do przegryzienia po wódcę” (OM II 325). Elementy realistycznie, a nawet naturalistycznie ujętej codzienności pojawiają się wreszcie w opisie wyjścia Skrzetuskiego z obleżonego Zbaraża (na przykład zaspokojenie głodu obgryzionymi przez Tatarów kośćmi baranami, OM II 352–365).

Więcej elementów codzienności znajdujemy w *Potopie*. Od codzienności zmudzkich (laudańskich) zaścianków szlacheckich powieść się zaczyna. Codziennosc jest też wyeksponowana w opisie życia we dworze w Wodoktach. Realistycznie jest ujęta scena wieczoru w Wodoktach (w chwili przyjazdu Kmicica), opis czeladnej, a potem izby stołowej, „[...] w której stał stół nakryty, a na nim wszelkich potraw obficie, zwłaszcza wędlin wybornych, i omszały gąsiorek wina moc dającego” (P I 18), wreszcie Kmicica, powtarzającego: „Wyborny ten półgęsek!” (P I 18). Równie realistyczny jest opis, autorstwa pana Wołodyjowskiego, codzienności zamku królewskiego w Warszawie:

Naokoło są dwa rzędy pokojów, jeden od drugiego zacniejszy. W nich to waćpanny [Wołodyjowski opowiada o zamku córkom Pakosza Gasztowta - B.W.] ujrzenie rozmaite wojny i wiktorie, pędzlem na ścianie wyobrazone, jako to sprawy: Zygmunta III i Władysława; natrzeć się temu nie można, bo wszystko jakoby żywe; dziw, że się nie rusza i że ci, co się biją, krzyku nie czynią. Ale już tego nikt udać nie potrafi, choćby najlepszy malarz. Niektóre zaś komnaty całe od złota; krzesła i ławy bisiorem albo lamą kryte, stoły z marmuru i alabastru, a co sepetów, puzder, zegarów, w dzień i w nocy czas pokazujących, tego by na wołowej skórze nie spisać. Dopieroż król z królową po onych komnatkach chodzą i dostatkiem się cieszą; a wieczorem mają teatrum kwoli większej jeszcze rozrywki (P I 88).

Potem Wołodyjowski opowiada Gasztowtównom o teatrze (P I 88–89) i o łaźni, czyli wodzie w komnacie, która (woda) może być „[...] ciepła albo zgoła zimna, bo są tam rury z kuraskami, taką i owaką niosące” (P I 89).

Równie realistyczny jest opis codzienności ziemiańskiego życia w Burcu w ziemi łukowskiej, dziedzicznej wsi Jana Skrzetuskiego, który w chwili przyjazdu stryjecznego Stanisława „Poszedł do stodoł” (P I 170), podczas gdy rezydent pan Zagłoba popija nad stawem miód, uznany za „grzeczniejszy” od dębniaczku, gdyż „Świnina była na obiad [...]” (P I 169).

Realistyczny jest opis wjazdu do Radziwiłłowskich Kiejdan (*notabene* przypominający nieco późniejszy opis z *Krzyżaków* wjazdu Maćka i Zbyszka do Krakowa):

Rycerze przyglądali się z ciekawością nie znanemu miastu, a pan Wołodyjowski dalej opowiadał: – To jest ulica Żydowska, w której mieszkają ci z Żydów, którzy mają pozwolenie. Jadąc tędy, dostaniem się aż na rynek. Oho! już ludzie budzą się i poczynają z domów wychodzić. [...]. O! i rynek! Uważcie, waszmościowie, jaki zegar na ratuszu! Lepszego ponoć i w Gdańsku nie masz. A to, co bierzecie za kościół o czterech wieżach, to jest zbór helwecki [...] – a tamto kościół luterski. Myślicie zaś, że tu mieszczenie Polacy albo Litwini – wcale nie! Sami Niemcy a Szkoci, a Szkotów najwięcej! [...] Gospody żadnej nie masz w tym mieście, jeno znajomi do znajomych zajeżdżają, a szlachta do zamku, w którym są oficyny długie na kilkadziesiąt łokci, tylko dla gości przeznaczone. Tam podejmują uczciwie każdego, choćby i przez rok, na koszt księcia pana [...] (P I 188).

Rycerze oglądają jeszcze papiernię i drukarnię, „[...] w której się księgi heretyckie drukują” (P I 189), co daje Zagłobie asumpt do uwagi:

Tfe! [...] zaraza nad to miasto, gdzie człowiek innego powietrza jak heretyckie do brzucha nie wciąga. Lucyfer mógłby tu tak dobrze panować jak i Radziwiłł (P I 189).

Realia najniższych rejestrów codzienności dochodzą do głosu w liście Janusza Radziwiłła do Harasimowicza (warto przypomnieć, że jest to list autentyczny, przedrukowany w najnowszej antologii historycznojęzykowej, Cybulski 2015: 314–316):

Panie Harasimowicz! Teraz czas pokazać życzliwość dobrego sługi ku panu. Cokolwiek pieniędzy zebrać możecie i wy w Zabłudowie, i pan Przyński w Orlu [...], choć publicznych podatków, choć czynszów, arend [...], przesyłajcie mi jak najprędzej [...]. Możecie i wsie jakie sąsiadom lub mieszczanom zastawić, biorąc pieniądze co najwięcej za nie; i gdziekolwiek się jeno sposób poda na dostanie onych, starajcie się i do mnie odsyłajcie. Konie i rzeczy wszystkie, cokolwiek tam jest, ba! i w Orlu lichtarz wielki, i co inszego, obrazy i ochędóstwa, a najbardziej działa owe, co w ganku stoją, przy księciu imci panu bracie wyślijcie, bo *alias* rozbojów bać się trzeba [...]. Jeśliby z łożami ciężko było, to same tylko działa bez łożów, i to okryć, żeby nie wiedziano, co wiozą. A te rzeczy do Prus jak najprędzej wymknąć, strzegąc się najbardziej tych zdrajców, co w wojsku moim bunt podniósłszy moje starostwa tłoczą [...] i na Zabłudów się gotują idąc snadź do króla.

Z którymi bić się trudno, bo przecie gromada, ale albo ich wpuściwszy, pięknie popoić, a w nocy śpiących wyrznąć (każdy gospodarz uczynić to może), albo ich w piwach mocnych potruć [...]. Win, jeśli nie można wywieźć (bo tu już u nas nigdzie ich nie dostanie), tedy w skok za gotowe posprzedawać [...], jeżeli się zaś kupiec nie znajdzie [...], tedy w ziemię pozakopywać, byle nieznanie, żeby nad dwóch o tym nie wiedziało. Beczkę jednak jaką i drugą w Orlu i w Zabłudowie zostawić, a to z lepszych i słodszych, co by się ułakomili na nią, a podprawić mocno trucizną, żeby starszyzna przynajmniej powyždychała, to się drużyna rozbieży. Dla Boga, życzliwie mi w tym posłużcie, a sekretnie, przez miłosierdzie boże!... A palcie, co piszę, i ktokolwiek o czym wiedzieć będzie, odsyłajcie go do mnie (P I 387–389).

Można powiedzieć, że cały pierwszy tom *Potopu* przesycony jest realistycznie ukazaną codziennością. Jednak i w tej powieści od przybycia Kmicica do Częstochowy realizm codzienności w coraz większym stopniu ustępuje ujęciu już nie tylko baśniowemu, jak w *Ogniem i mieczem*, ale także legendowemu (najbardziej legendowe w stylu są kreacje księdza Kordeckiego i króla Jana Kazimierza).

Relatywnie najwięcej codzienności znajdujemy w trzeciej powieści cyklu, *Panu Wołodyjowskim*. Codziennie-realistyczna jest prawie cała pierwsza część powieści (pierwszy tom w wersji trzypiętomowej), której akcja się dzieje we dworcu Ketlinga na Mokotowie. Ale i w dalszych partiach dzieła nie brak pierwiastków realistycznej codzienności (na przykład w opisie podkamienneckich posiadłości Wołodyjowskich, ich stad koni i owiec, bawołów i wielbłądów – PW 174). Ponieważ sprawa jest dość powszechnie znana, poprzestaniemy tutaj na opisie Mohilowa nad Dniestrem – najbardziej orientalnego miasta w Rzeczypospolitej:

Jakoż wjeżdżali. Dziwny zapach skór i kwasu uderzył zaraz na wstępie ich nozdrza. Był to zapach safianu, którego wyrobem trudnili się po trochu wszyscy mieszkańcy Mohilowa, a w szczególności Ormianie. Jak zapowiedział Azja, było to miasto zupełnie od innych różne. Domy, budowane modą azjatycką, miały okna przysłonięte gęstą drewnianą kratą; w wielu brakło zupełnie okien wychodzących na ulicę i tylko z podwórców wzbijał się blask ognisk. Ulice nie były brukowane, choć przecie kamienia w okolicy nie brakło. Gdzieśgdzie wznosiły się budowle dziwnego kształtu, o ścianach kratowych, przezroczystych. Były to suszarnie, w których świeży winogrodzian zmieniał się na rodzynki. Zapach safianu napelniał całe miasto (PW 330).

Na koniec dodamy, że nie brak elementów realistycznie potraktowanej codzienności w opisie ucieczki Basi po zdradzie Azji Tuhaj-bejowicza. Przypomnijmy, że Basi z dwu najlepszych koni, jakie miała, najpierw wilki zagryzły (*zarżnęły*) dzianeta, a potem bachmat utopił się jej przy przeprawie przez niezupełnie zamrożoną rzekę (PW 366 i 368–369). Wreszcie resztą sił dowlokła się do Chreptiowa, gdy usłyszała żurawie studzienne (PW 372–374).

Zupełnie inaczej przedstawia się codzienność w *Krzyżakach* – powieści, która, zdaniem Zygmunta Szweykowskiego (Szweykowski 1961), najlepiej w nurcie Sienkiewiczowskiego powieściopisarstwa historycznego reprezentuje model powieści realistycznej (nawet z pewnymi elementami naturalizmu). Tutaj zwrócimy uwagę tylko na jedną kwestię – gruntowne osadzenie rycerzy bogdanieckich w realiach bytowych codzienności.

Jak wiadomo, w wyniku wewnętrznej wojny Grzymalitów z Nałęczami Bogdaniec został spalony („Została goła ziemia [...]” K I 7). Maćko zastawił więc ziemię krewniakowi, opatowi Jankowi z Tulczy, a sam ze Zbyszkim, swoim bratankiem, wybrał się z Jaśkiem z Oleśnicy na Litwę, do kniazia Witolda. Bronili Wilna przez Krzyżakami i zdobyli niezłe łupy. Maćko tak o tym opowiada Mikołajowi z Długolasu:

Porzneliśmy owych Fryzów, choć z niemałym trudem, bo im ni męstwa, ni mocy nie brakło, a łup wzięliśmy znamienity: było wozów cztery, w każdym po parze podjezdaków – i cztery ogiery ogromne, i sług dziewięciu – i zbroic dwie wybornych, jakich mało byś u nas znalazł. Helmyśmy po prawdzie w boju połupali, ale Pan Jezus w czym innym nas pocieszył, bo szat kosztownych była cała skrzynia przednio kowana [...] (K I 28).

Realizm średniowiecznej codzienności (odmienne niż dziś wartościowanie tłuszczu) odzwierciedla cytat: „Zbyszko odkrawał co najtłustsze kawałki kielbasy i podawał je Danusi [...]” (K I 29).

Po powrocie do Bogdańca Maćko i Zbyszko znaleźli skutki rządów opatowych:

Jakoż opat rządził sprężyscie. Siłę roboczą Bogdańca powiększył o pięć rodzin chłopskich, stada bydła i koni pomnożył, a przy tym zbudował śpichlerz, chruścianą oborę i takąż stajnię. Natomiast nie mieszkając stale w Bogdańcu o dom nie dbał [...] (K I 169-170).

Opis dworu (domu) jest na wskroś realistyczny:

Dwór składał się z ogromnej sieni, dwóch obszernych izb i z kuchni. W izbach były okna z błon, na środku zaś każdej ognisko w ulepionej z gliny podłodze, z którego dym wychodził przez szpary w pułapie. Pułap ów, czarny zupełnie, bywał za lepszych czasów zarazem i wędlarnią, na kółkach bowiem powbijanych w belki wieszano wówczas szynki wieprzowe, dzicze, niedźwiedzie i losie, combry jelenie i sarnie, grzbiety wołowe i całe zwoje kielbas. W Bogdańcu jednak haki były teraz puste, jak również i półki biegnące wzdłuż ścian, na których po innych „dworach” ustawiano misy cynowe i gliniane. Tylko ściany pod półkami nie wydawały się już zbyt nagie. Zbyszko bowiem kazał ludziom porozwieszać na nich pancerze, hełmy, miecze krótkie i długie, a dalej oszczepy, widły, kusze, kopie rycerskie, wreszcie tarcze i topory, i kropierze na konie. Broń czerniała od takiego rozwieszania w dymie i trzeba było często ją czyścić, ale za to była wszystka pod ręką i w dodatku czerw nie toczył drzewa w kopiach, kuszach i toporzyskach. Szaty kosztowne kazał troskliwy Maćko poprzemnieść do komory, w której sypiał (K I 170).

Zaniedbany przez opata dwór nie zapewniał średniowiecznych standardów komfortu codziennego życia. Wprawdzie, jak stwierdza narrator:

Ludziom odwykłym przez długie lata wojny od wygod nie trzeba było wiele, w Bogdańcu jednak brakło chleba, mąki i różnych innych zapasów, a zwłaszcza statków. Chłopi pozносили, co mogli, liczył głównie Maćko na to, że jako bywa w takich razach, przyjdą mu w pomoc sąsiedzi – i rzeczywiście nie omylił się, przynajmniej co do Zycha ze Zgorzelic (K I 171).

Maćko z wielką wdzięcznością przyjął dwa wozy załadowane przez Jagienkę Zychównę, która tak relacjonowała ich zawartość:

Na jednym idą dwie pościele i statki, a na drugim spyża różna. Są placki i mąka, i słonina, i suszone grzyby, jest beczuleczka piwa, a druga miodu – i co tam było w domu, ze wszystkiego po trochu.

Maćko, który rad był zawsze z każdego przybytku w domu, wyciągnął rękę, poglądził Jagienkę po głowie i rzekł:

- Bóg zapłać tobie i twojemu rodzicowi. Jak się zagospodaruję, to oddamy.
- Bogdajże was! A czy to my Niemce, żebyśmy mieli odbierać to, co dajemy!
- No, to jeszcze bardziej Bóg wam zapłać (K I 171).

Życzliwość i przedsiębiorczość Jagienki ujawniła się także w przeddzień przyjazdu opata do Bogdańca. Między Jagienką a Maćkiem wywiązał się wówczas następujący dialog o opacie:

- Co do jadła, sam powie, na co ma ochotę; lubi on dobrze podjeść, ale byle dużo było szafranu, to i nie przebredza.

Maćko, słysząc to, porwał się za głowę.

- Skąd ja mu szafranu wezmę!...

- Przywiozłam - rzekła Jagienka.

[...]

- Przywiozłam też i kości, i kubek, i sukno, bo on po każdym jedzeniu rad się kośćmi zabawia (K I 207).

Zapobiegliwy i dbały o rodowy majątek Maćko, zrazu niechętny Danusi, pod koniec powieści dochodzi do wniosku: „- Może to Bóg tak chciał [...] żeby w pierw dostał Zbyszko Spychów, a potem Moczydoły i wszystko, co po opacie zostało?” (K II 373). Po dłuższej nieobecności w Bogdańcu z zadowoleniem skonstatował, że „[...] pomnożył się nawet dobytek w stadach, a z niewielkiego stadka świerzop były już żrebaki dwulatki, niektóre - po bojowych fryzyjskich ogierach - nad zwykłą miarę rosły i silne” (K II 377). Ostateczna konkluzja co do majątku Zbyszka wypada nad wyraz korzystnie:

- Bogdaniec, opatowe majątki, Spychów, Moczydoły... Bóg zawsze wie, do czego prowadzi, a przyjdzie czas na starego Wilka, to by i Brzozową warto kupić... Łęki godne!... (K II 405).

Maćko może więc przystąpić do urzeczywistniania swego ostatniego marzenia: wzniesienia kasztelu dla Zbyszka i Jagienki:

Oni mieszkali w Moczydołach, a stary Maćko wznosił dla nich kasztel w Bogdańcu. Wznosił mozolnie, gdyż chciał, żeby odsady były z kamienia na wapno, a czatownia z cegły, o którą trudno było w okolicy. W pierwszym roku wykopał rowy, co przyszło dość łatwo, albowiem wzgórze, na którym miał stanąć kasztel, było niegdyś okopane, może za czasów jeszcze po-gańskich, należało więc tylko oczyścić owe wądoły z drzew i z głogowych gąszczów, którymi zarosły, a następnie umocnić je i pogłębić należycie. Przy pogłębianiu dokopano się też ob-fitego źródła, które w niedługim czasie napełniło fosę [...]. Potem na wale wznosił częstokół i począł zgromadzać budulec na ściany zameczku [...] (K II 406).

Nie brakowało środków, gdyż „[...] samych łupów zdobytych i wziętych przez rycerzy z Bogdańca w zbrojach, koniach, szatach, klejnotach wstrzymało-by na trzy albo i cztery dobre wsie” (K II 408).

W czwartym dopiero roku, licząc od małżeństwa Zbyszka, stanął kasztel [...]. Maćko przyzdrobił komnaty łupami z wojen, które albo sami ze Zbyszkim wzięli, albo po Ju-randzie ze Spychowa odziedziczyli, przydał do tego dostatki po opacie i to, co Jagienka z domu wywiozła, okna szklane sprowadził z Sieradza - i wspaniała urządził siedzibę. Zbyszko z żoną i dziećmi przeniósł się jednak do kasztelu w piątym dopiero roku, gdy już i inne budowy, jak oto: stajnie, obory, kuchnie i łaźnie, były ukończone, a z nimi ra-zem i sklepy podziemne, które stawił stary na kamień i wapno, aby zaś trwałość miały niepożyta (K II 411-412).

Na koniec zwróćmy jeszcze uwagę na sztukę wojenną w *Trylogii* i w *Krzyżakach*. Przypomnijmy sobie sceny batalistyczne *Trylogii* i zgoła baśniowe przewagi „misternego jak igła” i „nikczemnej postaci” pana Michała. W *Krzyżakach* pan Michał nie miałby żadnych szans. Mimo uwag narratora i postaci powieściowych o znaczeniu ćwiczenia rycerskiego *de facto* rozstrzyga tu tylko fizyczna krzepa: „[...] przyjdzie-li do wielkiej wojny, to chociażby wszystkie Niemcy pomagały Krzyżakom, zbijem ich na pował, bo większy jest nasz naród i Pan Jezus większą moc spuścił nam w kości” (K I 47). Zbyszko stawia sprawę jasno i jednoznacznie: „Gdyby Rotgier był tęższy ode mnie, nie na naszym wozie byłaby jego zbroja, jeno moja na jego” (K II 57). Nawet wielki Zawisza – niezależnie od swego autorytetu moralnego i „zawodowego” – jest to prostu największym osiłkiem Królestwa. Mówi Powąła do Mikołaja z Długolasu: „Mnie Pan Jezus siły w kościach nie poskąpił, wszelako nie powiadam się najmocniejszym w tym Królestwie. Widziałeś waść kiedy Zawiszę z Grabowa? Ten by mnie zmógł” (K I 62), na co Mikołaj: „- Widziałem. Bary u niego tak szerokie jak wał od krakowskiego dzwonu” (K I 62). Narrator ukazuje też Zawiszę w akcji, w bitwie pod Grunwaldem, w starciu z najsilniejszym z Krzyżaków Arnoldem von Baden:

[...] starli się jak dwie burze na ziemi trupami zaslanej. Lecz Zawisza tak okrutnie siłą nad wszystkimi górował, że nieszczęśni to byli rodzice, których dzieciom wypadło się z nim spotkać w boju. Jakoż pod cięciem jego miecza pękła kuta w Malborgu tarcza, pękł jak gliniany garnek stalowy hełm i mężny Arnold padł z rozciętą na dwoje głową... (K II 475).

Na elementy prawdopodobieństwa w zakresie realiów życia codziennego, mentalności (pojęć religijnych, hierarchii wartości, wyobrażeń o świecie itd.) zwracano już uwagę w dotychczasowej literaturze przedmiotu (Szweykowski 1957, Kuczyński 1963, Kijas 1964)².

Porównanie *Trylogii* z *Krzyżakami* dobrze ilustruje to, że od przyjętego modelu powieści historycznej zależy w rozstrzygającym stopniu wrażliwość na realia życia codziennego i sztuki wojennej (rzemiosła rycerskiego na przełomie XIV i XV wieku i żołnierskiego w wieku XVII).

Wykaz skrótów

K – Sienkiewicz H., 1953, *Krzyżacy*, t. I-II, red. J. Krzyżanowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

OM – Sienkiewicz H., 1966, *Ogniem i mieczem*, red. J. Krzyżanowski, tekst na podstawie wydania drugiego, poprawionego przez autora, z uwzględnieniem rękopisu i wydania pierwszego, przygotował do druku T. Jodełka-Burzecki, t. 1-2, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

P – Sienkiewicz H., 1966, *Potop*, red. J. Krzyżanowski, tekst przygotowały do druku na podstawie rękopisu, pierwodruku i wydania drugiego L. Michalska i M. Skalska, t. 1-3, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

² Obszerniej na ten temat Walczak 1990.

PW – Sienkiewicz H., 1966, *Pan Wołodyjowski*, red. J. Krzyżanowski, tekst przygotowały do druku na podstawie rękopisu, pierwodruku i wydania pierwszego L. Michalska i M. Skalska, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

Literatura

- Cybulski M. (red.), 2015, *Wybór tekstów z dziejów języka polskiego. Do połowy XIX w.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kijas J., 1964, *Źródła historyczne Krzyżaków Sienkiewicza*, „Pamiętnik Literacki” LV, z. 3.
- Kuczyński S.M., 1963, *Rzeczywistość historyczna w Krzyżakach Henryka Sienkiewicza*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Szweykowski Z., 1957, *Kilka uwag o Krzyżakach Sienkiewicza*, „Pamiętnik Literacki” XLVIII, z. 4.
- Szweykowski Z., 1961, *Trylogia Sienkiewicza. Szkice*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Walczak B., 1990, *O języku Krzyżaków Henryka Sienkiewicza*, w: L. Ludorowski (red.), *Polska powieść historyczna XX wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Wyka K., 1946, *Sprawa Sienkiewicza*, „Twórczość”, nr 6.

Summary

Bogdan Walczak

Everyday life in the Trilogy and The Knights of the Cross

The author endeavors to demonstrate the distinctions regarding the setting of the protagonists' stories in everyday life realities in the *Trilogy* and *The Knights of the Cross*. According to the author, the differences derive from the adapted literary conventions in the historical novels: the fairy-tale convention in the *Trilogy* and the realistic convention (with the elements of naturalism) in *The Knights of the Cross*.

Keywords: historical novel, linguistic realism, everyday life vocabulary (powieść historyczna, realizm językowy, słownictwo codzienne)